

dolgunluğu olması için Türkçe inşâ, *Tuhfe-i Vehbî*, *Nuhbe-i Vehbî*, *Sübha-i Sıbyân* gibi lugatlarla Birgivi'nin *Risâle*'si gibi kitaplar, ahlâk risâleleri okutulması, hat ve kitâbet öğretilmesi kararlaştırıldı. Ardından bu lâyiha Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî'de ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye'de bazı değişikliklere uğradı, sarf ve nahiv dersleri de programa dahil edilerek bu mekteplere rüşdiye adı verildi. Tanzimat'ın ilânı arefesinde söz konusu mekteplerde elifbâdan başlamak üzere Kur'an, yazı, ilmiyal, hesap okutulurken programa sonraları tarih ve coğrafya da ilâve edilmiştir.

1846'da dört yıllık eğitim veren sıbyan mekteplerinde elifbâ, Kur'an, ilmiyal, tecvid, Türkçe, muhtasar "ahlâk-ı memdûha" risâleleri okutuluyor, lugat, sülûs ve nesih yazılar öğretiliyordu. Tanzimat'tan sonra üç yıllık mekteb-i ibtidâî olarak faaliyet gösteren bu okulların programları elifbâ, Kur'an-ı Kerîm, tecvid, ilmiyal, ahlâk, sarf-ı Osmânî, imlâ, kıraat, mülâhhas târîh-i Osmânî, muhtasar coğrafya-yı Osmânî, hesap ve hüsn-i hattan oluşmaktaydı.

1847'de ilk ve orta öğretimin işlerini yürütmek üzere Mekâtib-i Umûmiyye Nezâreti kurularak başına Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi getirildi ve sıbyan mektepleriyle rüşdiyeler ıslah edildi. 20 Nisan 1857'de bu nezâret müsteşarlığa dönüştü. 10 Şubat 1864'te Mekâtib-i Sıbyân-ı Müslime kuruldu. 1882'de bu daire Mekâtib-i İbtidâiyye adını aldı.

Mekteplerin ilk örneği olan küttâblarda sadece erkek çocuklar öğrenim görürken Osmanlılar devrinde kız çocuklarının da erkek çocuklarla birlikte bu ilk mekteplere devam etmesi dikkati çeker. Bununla beraber sadece erkek veya kız çocuklarına ait sıbyan mektepleri de vardı. Sıbyan mektepleri hocalarına dair 1847 tarihli tâlimatta karışık mekteplerde kız ve erkek çocukların yan yana oturtulması tavsiye edildi. 1858 tarihli bir sadâret tezkiresinde Maarif Nezâreti'nce Sultanahmet civarındaki yirmi altı sıbyan mektebinde kız ve erkek öğrencilerin birbirinden ayrılması istenmektedir.

Sumerler'de öğrencilerin sıralara, eski Yunan'da iskemlelere oturmalarına karşılık İslâm mekteplerinde öğrenciler hal-kalar oluşturarak yere otururdu. Yahudi, Mısır, Bizans ve Japon mekteplerinde de öğrencilerin yere oturduğu bilinmektedir. Sıbyan mekteplerine başlama yaşı dört-altı arasında olurdu. Anadolu'da çocuklar

daha ziyade dört yaşında okula verilirken İstanbul'da beş-altı yaşlarında okula başlanırdı. Tanzimat'tan önce çocuklara bir sanata verilmeden Kur'an ve ilmiyal öğretilmesi emredildiği halde 1846'da yayımlanan bir tâlimatla dört-beş yaşındaki çocukların ebeveynlerinin rızası ile okula gönderileceği, altı yaşını bitiren çocuklarını sıbyan mektebine göndermeyenlerin ise cezalandırılacağı bildirilmektedir. 1868 tarihli bir tebliğde herkesin altı yaşındaki çocuğunu okula göndermeye mecbur edildiği görülmektedir.

Sıbyan mekteplerinin tahsil müddeti 1846 tarihli tezkirede dört yıl olarak belirlenmiştir. 1869 tarihli Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'nde de bu müddet muhafaza edilmiş ve mektebe devam mecburiyeti yaşı erkek çocuklar için yedi, kız çocuklar için altı olarak belirlenmiştir.

Sıbyan mekteplerinin hocaları umumiyetle medrese mezunu olup cami ve mes-cidlerde imam-hatiplik veya müezzinlik yapan kimselerdi. Kız çocuklarına mahsus mekteplerin hocaları ise Kur'an bilen, *Sübha-i Sıbyân* ve *Tuhfe-i Vehbî* gibi risâleleri okumuş yaşı kadınlardı. II. Mahmud devrinde sıbyan mektebi hocaları medrese teşkilâtı içinde hususi bir tahsile tâbi tutulmaktaydı. 1868'de sıbyan mekteplerine hoca yetiştirmek üzere İstanbul'da bir dârülmualimîn-i sıbyân açılmış ve ertesi yıl hazırlanan Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'nde ancak bu okullardan mezun olanların sıbyan mekteplerine hoca olabileceği belirtilmiştir. II. Abdülhamid döneminde ibtidâî mekteplerinin açılmasıyla sıbyan mektebi tabirinin yerini "mekâtib-i ibtidâiyye" almıştır. Bununla birlikte zamanımıza kadar camilerde çocuklara basit dinî bilgiler verilen ve Kur'an okuma öğretilen yerlerin halk arasında sıbyan mektebi olarak adlandırılması geleneği sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Fatih Mehmed II Vakfiyeleri (Vakıflar Umum Müdürlüğü), Ankara 1938, s. 132; *Sultan I. Mahmud Vakfiyesi*, VGMA, nr. 47 K., s. 129-132; *Türkiye Maarif Tarihi*, I-II, 82 vd.; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesi-ne Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 6-10, 38-41; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1974, tür.yer.; Ahmed Çelebi, *İslâmda Eğitim-Öğretim Tarihi* (trc. Ali Yardım), İstanbul, ts. (Damla Yayınevi), s. 33 vd.; İbrahim Ateş, "Hayrî ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar", *VD*, XV (1982), s. 80; İbrahim Bozdemir, *Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Eğitim ve Öğretim* (yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; M. Şakir Ülkütaşır, "Sıbyan Mektepleri", *TK*, sy. 33 (1965), s. 30-36; A. Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", *JTS*, II (1978), s. 55-

84; R. Kardaş, "Sıbyan Mektepleri", *TA*, XXVIII, 509-510; Vedat Günyol, "Mektep", *İA*, VII, 655-658; Pakalın, II, 452 vd.; III, 201-203; J. M. Landau, "Maktab", *EP* (İng.), VI, 196-197; Ali Akyıldız, "Maârif-i Umûmiye Nezâreti", *DA*, XXVII.

CAHİT BALTAÇI

□ MİMARİ. Sıbyan mektepleri çoğunlukla tek odalı ahşap veya kâgir yapılarıdır. Bir yanı sokak üzerine yerleştirilir, diğer cephesiyle çok defa küçük bir bahçeye açılırdı. Öğrencilerin su içme, tuvalet vb. ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan çeşme, helâ, depo gibi hizmet mekânları bahçe avlusuna uygun gelecek şekilde yerleştirilirdi. Bazı dershanelerin girişinde küçük bir saçakla korunan, kiminde ise daha geniş, yarı açık bir derslik şeklinde olan, bazan bir seki halinde giriş önü mekânı bulunurdu. Dersler yazın bahçede veya eyvanda, kışın bir ocakla ısıtılan dershanede yapılırdı. Çoğunlukla kıbleye yönelik olarak inşa edilen mekteplerin açık veya kapalı kısımlarında ekseriya bir mihrap nişi bulunurdu. Dershaneye girilken ayakkabılar çıkarılırdı. Pabuçluğun derslik içinde yer aldığı durumlarda üzerinde oturulan alanın döşeme seviyesi girişe göre yükseltilmiş olurdu.

Kare veya dörtgen planlı olan dershanelerin bir duvarında ocak bulunur, mekân alt ve üst pencerelerle yeterli düzeyde aydınlanırdı. Dershane boyutları, yapıran kişinin imkânlarına ve hizmet gereklerine göre büyüüp küçülebilmekle beraber ortalama kenar uzunlukları 5-7,5 m. arasında değişmektedir. Dershanelerin duvarlarında kitap ve diğer gereçlerin saklandığı nişler de inşa edilirdi. Ders sırasında hoca minder üzerine, öğrenciler ise bir halka oluşturarak yere, genellikle hasır serilmiş döşemenin üstüne oturur, rahle üzerine konulan kitapları okurlardı. Bazı hatırlı öğrencilerin ince minderlere oturduğu da olurdu. Dersini vermek durumunda olan her öğrenci hocaanın veya yardımcısının önüne giderek hazırladığı bölümü okurdu.

İslâm dünyasında küttâb adıyla anılan mektepler yanında Memlûkler devrinde Kahire'de yapılan ve "sebilküttâb" adıyla tanınan alt katı sebil, üst katı mektepten oluşan bir yapı tipi gelişmiş ve XIV. yüzyıl son çeyreğinden itibaren sayıları artarak devam etmiştir. Osmanlı hâkimiyetinde de bu yapılar benimsenmiş ve Kahire'de çok sayıda bu tip bina inşa edilmiştir.

Günümüze ulaşan en erken tarihli Osmanlı sıbyan mektebi binası Bursa'dadır. Yazlık bölüm olarak adlandırılan bir ey-

vanla ona bitişik kapalı bir dershaneden meydana gelen bu mektep, Sitti Hatun'un 864'te (1459-60) inşa edilen camisinin yakınında bulunmaktadır. Zengin taş bezemeli eyvan cephesiyle türünün seçkin bir örneği olan yapının açık ve kapalı dershaneden oluşan plan şeması birçok sıbyan mektebinde tekrar edilmiştir. Tek katlı olan bu tip mekteplerin üst örtüleri kâgır veya ahşaptır. Kâgır olanlarda eyvan kemerinin biçimi ve eyvanın önüne perçem gibi çıkan saçak (turre çatı) cephelyi zenginleştiren öğelerdir. Bazı mekteplerde ahşap çatıların zamanla yok olduğu görülmekle birlikte İstanbul'da İskender Paşa Mektebi'nde olduğu gibi yıkılan çatının izleri cephelerde tesbit edilebilmektedir.

Sıbyan mektepleri bakımından en zengin şehir İstanbul'dur. Buradaki Haseki, Kara Ahmed Paşa (Topkapı) ve Rüstem Paşa (Üsküdar) mektepleri Sitti Hatun'un plan şemasının ahşap çatılı örnekleridir. Yazlık dershanesi olan mekteplerde eyvan derslerin bahçeye açık olarak yapılmasına imkân veriyordu. Sıcak havalarda eyvanların geniş saçakları öğrencileri güneşin yakıcı etkisinden korurdu; Haseki Mektebi bu anlayışa güzel bir örnektir.

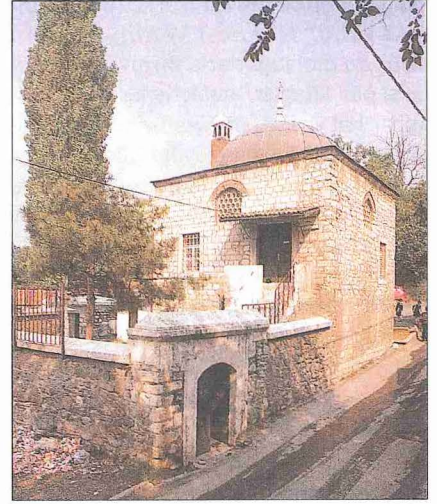
XVI. yüzyıl boyunca kullanılan eyvanlı mektep tipinin kâgır türüne örnek olarak İstanbul'da II. Bayezid, Üsküplü Yahyâ Paşa, İskender Paşa, Mihrimah Sultan (Üsküdar) mektepleri verilebilir. Günümüzde Hakkı Tarık Us Kütüphanesi olarak kullanılan II. Bayezid Mektebi'nde eyvan önünde yapı boyunca uzanan ahşap bir saçak bulunmaktadır. Bu önemli yapıda

kubbeyle örtülen kapalı dershanenin plan ölçüleri 7,90 x 7,70 metredir. Yazlık ve kışlık dershaneli bir başka mektep Yeni-bahçe'deki Şah Hûban Hatun Mektebi'dir. Kapalı kısmı yaklaşık 6,7 x 6,7 m. ölçülerindeki bu mektepte de eyvanın ve dershanenin önüne bütün yapının uzun kenarı boyunca devam eden tek eğimli bir çatı yerleştirilmiştir. Süleymaniye Külliyesi içinde yer alan sıbyan mektebinde Mimar Sinan eyvan ögesini biraz değiştirerek kullanmıştır. Kubbeyle örtülü giriş mekânı, güney ve batı yönlerine açılan kemerlerle eyvandan çok bir gölgelik (bal-daken) niteliği almıştır. Bu alanın güneşten korunması için bahçeye açılan kemerlerin önüne geniş saçaklar yapılmıştır.

Osmanlı mekteplerinde dershaneler genellikle zeminden birkaç basamak yükseltilerek rutubetten korunmuştur. Kubbe veya ahşap çatıyla örtülen bu yapıların duvarları kâgır veya ahşap iskeletlidir. Kare plan XVI. yüzyılda yaygın olarak kullanılmıştır. Zeyrek'teki Zenbilli Ali Cemâlî Efendi Mektebi tek kubbeyle örtülen kare planlı mektep türünün yalın bir örneğidir. Yaklaşık 5,90 x 6,06 m. ebadında olan dershanenin girişi önünde saçakla korunan bir alan bulunmamaktadır. İçinde Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin kabrinin bulunduğu küçük avlu öğrencilerin ders aralarında dinlenebilmeleri için tasarlanmış olmalıdır.

Birçok kare planlı mektebin girişinde sütunlara oturan küçük kubbeli veya revaklı bir bölüm bulunmaktadır. Mimar Sinan'ın eseri olan Sultan Selim Mektebi'nin giriş saçağı yanlara doğru genişleyerek giriş önünde gölgeli geniş alanlar sağlamaktaydı. Şehzade Mektebi'nin özgün giriş saçağının da benzer şekilde olduğu mektebin güney duvarı üzerinde mevcut izlerden anlaşılmaktadır. Mimar Sinan, Süleymaniye ve Atik Vâlîde külliyelerinin mekteplerinde dershane iç mekânını dikdörtgen olacak şekilde genişletmiştir. Bu amaçla kubbenin yanına düz atkılı veya tonozlu bir birim eklenmiştir.

XV. yüzyıldan itibaren bazı mektepler zeminden iyice yükseltilmiştir. İstanbul Çemberlitaş'ta Atik Ali Paşa, Gebze'de Çoban Mustafa Paşa sıbyan mektepleri fevkanî olarak nitelendirilen bu gruba girmektedir. XVII. yüzyılda yapılan Kuyucu Murad Paşa, Sultan Ahmed, Çinili (Üsküdar) mektepleri de benzer düzenlemeye sahiptir. Zemin katta yer alan bir kapıdan girilen Kuyucu Murad Paşa Mektebi'nde dershaneye yapının içinden bir merdiven-

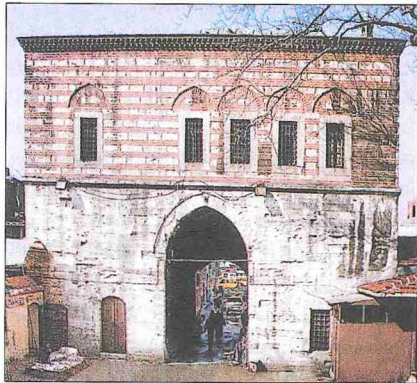
Çinili Sıbyan Mektebi – Üsküdar / İstanbul

le ulaşılmaktadır. Çinili Mektebi'nde ise birinci kattaki dershaneye avludan üstü açık bir merdivenle çıkılmaktadır. Zemin-den yükseltilmiş mekteplerde dershaneler genellikle kubbeyle örtülüdür. Bu grupta yer alan Sultan Ahmed Mektebi muhtemelen bir depremde kubbesi yıkılmış olduğundan şu anda ahşap çatılıdır. Fevkanî mekteplerde musluk ve helâlar dershanenin alt katında veya kat sahanlığında yer almaktadır.

Mimar Sinan'ın sıbyan mektebi mimarisine büyük katkısı olmuştur. Nitekim İstanbul'da sebil-küttâb birleşimine sahip en erken uygulama onun eseridir. Kahire'de çok yaygın olan bu birleşimde zemin katta sebil, üst katta mektep yer almaktadır. Osmanlılar Mısır'ı aldıktan sonra bu yapı tipiyle tanışınca benzerlerini İstanbul'da inşa etmişlerdir. Bu türün İstanbul'daki bilinen en erken örneği Mimar Sinan tarafından Divanyolu üzerinde yapılmıştır. Mehmed Ağa Külliyesi'nin parçası olan sebil-küttâb, XIX. yüzyılda Divanyolu'nun genişletilmesi sırasında yenilediğinden sebil ve üzerindeki mektep XVI. yüzyıl karakterini yitirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar sebebiyle XVII. yüzyılda mektep yapısının kısıtlandığı görülmektedir. Bu dönemde inşa edilen tek katlı yapılara Ebülfazl Mahmud Efendi, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve fevkanîlere Kuyucu Murad Paşa, Sultan Ahmed, Çinili, Divitçioğlu mektepleri örnek gösterilebilir.

Yeni Vâlîde Camii'nin dış avlu kapısı üzerinde yer alan sıbyan mektebi – Üsküdar / İstanbul

XV. yüzyıldan XVII. yüzyılın sonlarına kadar sıbyan mektepleri klasik üslûpta yapılmıştır. Duvarları kesme taş veya almalı örgülüdür. Fazla bezemesi olmayan bu binalar yangın ve depremler, ihmaller, dikkatsiz onarımlardan zarar görmüş, özgün bezemeleri, ahşap tavan ve saçakları bakımsızlıktan yok olmuştur. Taş bezemeler nisbeten daha iyi korunmuştur. Bununla birlikte özgün ocak yaşamaları, bacalar gibi ayrıntılar ender olarak günümüze ulaşabilmiştir.

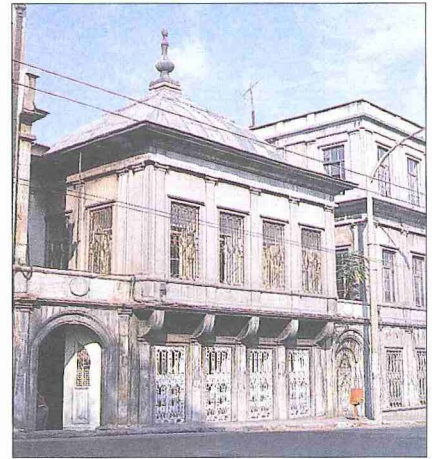
XVIII. yüzyıl yapılarında barok üslûbu önem kazanmıştır. Altına dükkânlar yerleştirilen ve taş konsollar üzerinde yükseltilen Amcazâde Hüseyin Paşa Mektebi (1112/1700-1701) bu çağın habercisidir. Birçok mektep sebil veya çeşme yapıları üzerinde yükseltilmiş, birinci katta ders-hane yanında küçük bir hoca odası oluşturulmuştur. Karaköy'de Kemankeş Mustafa Paşa Camii bitişiğindeki Reisülkütâb İsmâil Efendi (1145/1732-33), Ayasofya avlusundaki I. Mahmud (1153/1740) ve Fındıklı'daki Zevkî Kadın (1169/1755-56), Bâbîâli'deki Tersane Emîni Hacı Yûsuf Efendi mekteplerinde ders-hane yanında veya koridor sonunda bir küçük mekân bulunmaktadır. Sütun başlıkları, ocaklar ve saçaklar barok üslûbundadır. Kornişler kırpi saçak şeklinde veya içbükey profillidir. Dershanelerin tonoz örtüleri dış kütleye yansımakta ve yapının genel görünümünde önemli bir rol oynamaktadır. XVIII. yüzyılda çok tekrarlanan sebil-kütâblara Seyyid Hasan Paşa (1158/1745), Recâi Mehmed Efendi (1181/1767), Şah Sultan (Eyüp) örnekleri verilebilir. Bu tip-te zemin katta sebil, helâlar ve geçiş mekânları yer almakta, birinci kata merdivenlerle ulaşılmaktadır. Recâi Mehmed Efendi ve Şah Sultan mekteplerinde mer-

diven avludan üstü açık olarak yükselmektedir. Dershane genellikle dikdörtgen planlıdır ve aynalı veya tekne tonozla örtülüdür.

Bazı dershanelerde dikdörtgen planlı iç mekân biri küçük, diğeri büyük iki tonozla örtülmüştür. Nitekim Fındıklı'daki Zevkî Kadın Mektebi'nin dershanesinin girişinde dar bir tonozla örtülen bir bölüm vardır. Girişten ana mekâna geçişte iki sütun ve onlara dayanan üç kemerle mekân içinde sıra kemerli (arcade / arkadlı) bir geçiş oluşturulmuştur. Benzer iç mekân düzenlemeleri İstanbul'da XVIII. yüzyıl Fener evlerinde de görülmektedir. Duvar örgüsü genellikle taş-tuğla almalıdır. Duvarların üst kesimlerinde kuş köşklere yer verilmiştir. Duvar yüzeylerinde ve pencere alınlıklarında sıva ile yapılmış geometrik desenli kabartma derzlemeler mevcuttur.

XVIII. yüzyıl mekteplerinde dikdörtgen plan çok kullanılmıştır; Şebşafâ Kadın Camii yanındaki mektep dershanesi köşeleri pahlanmış dikdörtgen planıyla ilginç bir örnektir. 1201'de (1787) yapılan mektebin dershanesine küçük bir holden geçilerek ulaşılmaktadır. Helâ dışta hol kütlesine bitişik konumdadır. Plan ölçüleri yaklaşık 5 x 8 m. boyutlarındaki dershane-nin üstü bir tonozla örtülmüştür. 1950'lerde Atatürk Bulvarı'nın açılması sırasında yol seviyesi yükseltildiğinden yapının çevresiyle olan ilişkileri değişikliğe uğramıştır. 1176'da (1762) yapılan Koca Râgıb Paşa Külliyesi içinde yer alan fevkanî mektep ise eşi olmayan bir iç mekân düzenine sahiptir. Dershane-nin yaklaşık 5 x 6 m. ölçülerinde olan orta mekânının üstünü bir aynalı tonoz örtmektedir. Kemerli sütunlarla orta mekân yanlara doğru açılmış, kullanılan alan iki kat büyütülerek 5 x 12 m. ölçülerinde olan uzun bir derslik elde edilmiştir.

XIX. yüzyılda islahat hareketlerinin bir parçası olarak devlet tarafından askerî ve sivil okullar açılmış, eğitim Avrupa'dan alınan modellere göre biçimlenmeye başlamıştır. Geleneksel anlayışı yansıtan son mekteplerden birini II. Mahmud Cevrî Kalfa adına yaptırmıştır. 1819-1820'de Divanyolu üzerinde yükselen bu mektep zemin katındaki sebiller ve anıtsal tonoz örtüsüyle geç Osmanlı döneminin dikkat çekici bir uygulamasıdır (bk. CEVRÎ KALFA MEKTEBİ). Osmanlı devri sıbyan mektepleri çocuklar için tasarlanmış bir yapı türünün özgün örneklerini oluşturmaktadır (ayrıca bk. DİA, XXIII, 258-259).

Cevrî Kalfa Mektebi – Sultanahmet / İstanbul

BİBLİYOGRAFYA :

- Ayvanşarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, II, tür.yer.; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi I*, s. 94, 454; a.mlf., a.e. III-IV, III, 103-107, 123-124; IV, 546, 782, 785, 861, 864; Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 1968; Zeynep Ahunbay (Nayır), *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, İstanbul 1975, s. 81, 163, 172, 177, 182, 190; a.mlf., "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s. 279-287, 305-309; a.mlf., "Cairene Sabîl-kuttâb and its Reinterpretation in Ottoman Architecture", *Art Turc / Turkish Art, 10th International Congress of Turkish Art*, Geneve 1999, s. 47-52; a.mlf., "Eyüp'teki Osmanlı Eğitim Yapıları ve Korunmalarıyla İlgili Öneriler", *IV. Eyüpsultan Sempozyumu: Tebliğler*, İstanbul 2000, s. 132-141; a.mlf., "The Architecture of Ottoman Primary Schools", *International Congress on Learning and Education in the Ottoman World, Proceedings*, İstanbul 2001, s. 89-99; Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, II, 297-335; Yüksel Yıldız Demircan, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul 1989, s. 349-354; Haluk Sezgin, "Les maisons en pierre de Fener", *Armos, Thessaloniki* 1991, s. 1597-1629; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, II, 11-28; Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", *İstanbul Armağanı*, İstanbul 1997, III, 347-374; Nihal Yöney Uluengin, *Osmanlı Türk Sivil Mimarisinde Pencere Açıklıklarının Gelişimi*, İstanbul 1998, s. 41-52; Ülkü Altınoluk, *Binaların Yeniden Kullanımı*, İstanbul 1998, s. 85, 88; M. Cerasi, *Osmanlı Kenti* (trc. Aslı Ataöv), İstanbul 1999, s. 144-148; Semavi Eyice, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri, III", *TED*, X-XI (1981), s. 212-222, 231, 233-238; a.mlf., "İstanbul [Tarihî Eserleri]", *İA*, V/2, s. 1214/107-109; Necdet Sakaoğlu, "Sıbyan Mektepleri", *DBİst.A*, VI, 546-547.

A. ZEYNEP AHUNBAY

Zevkî Kadın Sıbyan Mektebi – Fındıklı / İstanbul

